

Perelepituse abiga laste parema healuni

Liisa-Lotta Raag

Sotsiaalministeeriumi perede heaolu ja turvaliste suhete osakonna juhataja

Äsja avaldatud laste ja perede leibkonnapildi uuringu kohaselt ei ole 13,6% lastest viimase 12 kuu jooksul oma lahuselava vanemaga üldse suhelnud. See tähendab, et laps ja vanem ei ole omavahel kohtunud ega suhelnud ka telefonitsi. Umbes kolmandik lahus elavate laste vanematest on oma lapsega viimase 12 kuu jooksul kohtunud vaid siis, kui laps nende juures ööbib, ning umbes kuuendik lastest ei ole lahuselava vanemaga telefonitsi või arvuti teel sel ajal suhelnud, kui nad ööbivad oma teise vanema juures. On positiivne, et pea pooltel juhtudel otsustavad lapsed ise, millal ja kui suure osa ajast nad lahuselava vanemaga veedavad, ning veidi enam kui pooltes leibkondades, kus elab ainult üks lapsevanem, arutab vanem teise vanemaga lapse kasvatamise küsimusi. Uuring ütleb selgelt, et mida rohkem suhtlevad vanemad omavahel, seda rohkem suhtleb laps ka lahuselava vanemaga. Seega on oluline pärast suhte lõppemist jõuda toimivate kokkulepeteni lapse edasise elukorralduse osas.

Miks perelepitus?

Suur osa lapsevanemaid leiab pärast lahkuminekut iseseisvalt enda ja lapse jaoks parima lahenduse. Need, kes vajavad kokkulepete sõlmimisel abi, saavad pöörduda perelepitaja poole, kes neutraalse poolena aitab perel sobiva lahenduse leida. Perelepitus pakub seega võimalust teha kokkulepeid kohtuväliselt ja jääda toetavateks lapsevanemateks ka pärast lahkuminekut.

Perelepitusteenuse (*family mediation*) kasutamine alternatiivse lahendusena kohtumenetluse asemel on andnud positiivse tulemuse mitmes riigis. Selle kasutamise olulisust on rõhutanud ka mitmed rahvusvahelised dokumendid.¹ Perelepitus on perele kiirem, soodsam ja säästvam lahendus, mille käigus sõlmitud kokkulepest vanemad ka suurema tõenäosusega kinni peavad. Parema kokkulepete järgimise tingib lepituse olemus, kuna pooled võtavad ise vastutuse sobiva lahenduse leidmise eest. Perelepitaja on küll vanematega protsessis kaasas, kuid lahenduseni peavad pooled ise jõudma. See tähendab, et lepituse tulemusel saavutatud kokkulepet tajutakse väiksema tõenäosusega väljastpoolt pealesurutuna ning seetõttu on sisemine sund kokkulepest kinni pidamisel suurem.

Kohtus lapse elukorralduse üle vaidlemine võib last kahjustada ja vanemate konflikti suurendada. Vanema hooldusõiguse määramise uuringus² tõid mitmed intervjueeritud kohtunikud ja advokaadid suhtluskorra vaidlustest rääkides välja, et sageli taanduvad need lapsevanemate omavaheliseks arveteklaarimiseks, kus erimeelsused elatise maksmises ja/või

¹ Euroopa Nõukogu ministrite komitee soovitus 2002 (10) on märgitud, et lepitust tuleks võimaluse korral kasutada kõikide tsiviilõiguslike vaidluste korral. Euroopa Nõukogu ministrite komitee soovitus R (98) 1 perelepituse kohta soovitab osalisriikidel võtta perelepitus kasutusele ning kui see on juba kasutusel, seda edasi arendada nii sisu kui ka kättesaadavuse nimel. Lepitust soovitatakse kasutada perekonnavaidluste puhul inimsuhete säilitamiseks, eelkõige suhete säilitamiseks mõlema vanemaga ning laste traumeerimise vältimiseks vanemate lahkumineku korral.

² K. Espenberg, K. Soo *et.al.* [Vanema hooldusõiguse määramise uuring](#). Lõppraport. Tartu, 2013.

lapse elukoha ning suhtlemise küsimustes pole niivõrd seotud sellega, et vanemad lapsest ei hooliks, vaid taanduvad paljuski vanemate omavahelisele konfliktile. Kohtuvaidlus süvendab tihti vastandumist, tuues kõigile pooltele, sh lapsele, kaasa pika ja pingerohke perioodi, ning lõppeb enamasti lahendusega, mis vähemalt ühele poolele ei sobi.

Riikliku perelepitusteenuse loomine

Riikliku perelepitusteenuse pakkumine käivitus 1. septembril 2022, kui jõustus riikliku perelepitusteenuse seadus³. Perelepitusteenust on osutatud ka varem, kuid paraku puudus teenusel riiklik rahastus ning selge regulatsioon. Teenuse reguleerimise ettevalmistusi alustati 2014. aastal, kui Sotsiaalministeerium saatis kooskõlastusringile sotsiaalseadustiku hoolekande eriosa seaduse⁴, 2016. aastal esitati kooskõlastamiseks perelepitust toetavate meetmete rakendamise kavatsus⁵. Neis dokumentides nähti perelepitust kohaliku omavalitsuse üksuse (KOV) või KOV-i ja riigi kaasosalusel korraldatuna. Riikliku teenuseni jõuti 2019. aastal, kui Vabariigi Valitsuse 2019.–2023. aasta tegevusprogrammis⁶ oli ühe tegevusena nimetatud ülesanne analüüsida ja teha ettepanekud riikliku perelepitusteenuse väljatöötamiseks. Otsus riikliku teenuse loomiseks tehti 18. detsembril 2019 valitsuskabineti nõupidamisel.

Riikliku teenuse loomise kasuks rääkisid mitmed asjaolud. Olulisemad neist olid teenuse ühtlane kvaliteet, teenuse kättesaadavuse kogu Eestis ning keskne koordinatsioon, st üks kontaktpunkt kohtutele ja peredele.

Teenuse korraldus

Riikliku perelepitusteenuse saamiseks tuleb pöörduda Sotsiaalkindlustusametisse (SKA). Teenus on lapsevanematele tasuta. Üldjuhul on teenust võimalik saada viie seansi ulatuses – see on perelepitajate sõnul keskmine seansside arv, mille jooksul jõutakse kokkuleppele.⁷

Perioodil 01.09.2022–30.04.2023 on SKA-sse pöördunud ligi 2000 korda ning teenusele suunati neist üle 450. See tähendab, et ligi neljandik pöördumistest päädivad menelusega. On positiivne, et arvestatav hulk peresid jõuab perelepitusse, kuid pöördumiste suur hulk näitab, et perekonnaõiguslike küsimustega ollakse hädas ja tihtipeale pöördutakse SKA poole mitte teenuse saamiseks, vaid selleks, et küsida nõu ja olla ära kuulatud.

Teenuse saamiseks tuleb perel esitada SKA-le taotlus, kuhu on märgitud nii vanemate kui ka lapse andmed, ja kirjeldatud, milles on erimeelsused tekkinud. Perelepitus on vabatahtlik, seega peavad mõlemad vanemad andma nõusoleku sellel osaleda. Kui lapsevanemad on ise soovinud SKA-st saada perelepitusteenust, siis on selle käigus võimalik kokku leppida lapsega suhtlemise õiguse ja alaealise lapse ülalpidamise küsimustes.

³ RT I, 31.03.2022, 15.

⁴ EIS-i dokument nr 14-0561/01.

⁵ EIS-i dokument nr 16-0998/01.

⁶ Vabariigi Valitsuse tegevusprogramm 2019–2023.

⁷ Teatud juhtudel on võimalik seansside arvu suurendada, nt kui tegemist on suure perega, kus on palju lapsi, kes kõik tuleb lepitusmeneluse käigus ära kuulata.

Perelepitusse on võimalik jõuda ka kohtu suunamisel.⁸ See tähendab, et kui kohtule esitatakse avaldus lapsega suhtlemise korraldamise asjas, suunab kohus üldjuhul vanemad perelepitusse. Perelepitusse ei suunata, kui pere on lepituses varem osalenud ning see on olnud edutu. Sellisel juhul tuleb kohtusse pöördudes esitada kohtule perelepituse edutuse tõend – perelepitus võib olla läbitud nii riikliku teenuse osutaja kui ka mõne muu perelepitaja juures. Lisaks ei suunata pere lepitusse juhul, kui vanem on olnud teise vanema või lapse suhtes vägivaldne. Selliste juhtumite korral selgitab kohus, et perelepituses osalemine ei ole kohustuslik, küll aga on teatud juhtudel võimalik ka lähisuhtevägivalla juhtudel perelepituses osaleda. Riiklikud perelepitajad on saanud vajaliku väljaõppe selliste juhtumitega tegelemiseks.⁹ Siinkohal on oluline märkida, et kõik lähisuhtevägivalla juhtumid ei sobi perelepitusse. Juhul kui vägivallaepisood oli situatsiooniline, nt ühekordne või esines kaua aega tagasi ning kannatanu ei karda endist partnerit ja soovib teenusel osaleda, võib perelepitusteenus olla lapsevanematele toetav. Sellisel juhul on võimalik rakendada kaaslepitust ehk perega töötab kaks perelepitajat.¹⁰ Lepitusosaliste turvalisuse tagamiseks teeb SKA enne teenuse osutamist kindlaks, kas teenust on võimalik osutada.

Kui kohus on teinud perelepitusse suunamise määruse, võib lepituses kokku leppida, kas lõpetada ühine hooldusõigus või seda muuta.¹¹ Ajaks, mil pere on suunatud lepitusmenetluse, peatab kohus menetluse.

Lapse huvide tagamine lepitusmenetluses

Perelepitaja ülesanne lepitusmenetlust läbi viies on meeles pidada, et iga otsus mõjutab last ning kokkulepete tegemisel tuleb hoida keskmis lapse huve. Perelepituse vaatest pigem uude lahendusena antakse riikliku perelepitusteenuse osutamisel lapsele võimalus oma arvamust avaldada. See tähendab, et perelepitaja kuulab lepitusmenetluse käigus ära ka lapse. Oluline on võimaldada oma arvamust avaldada igal lapsel, kes oma arengutasemest lähtuvalt on võimeline seda tegema. Lapsele tuleb anda võimalus avaldada arvamust igas teda puudutavas menetluses ja teda puudutavate otsuste tegemisel. See on oluline põhimõte, mida rõhutab ka lapse õiguste konventsiooni¹² artikkel 12 ning lastekaitseaduse¹³ § 21. Ka 01.08.2022 kehtima hakanud Brüsseli IIb määruse¹⁴ artikkel 21 sätestab, et lapsele, kes on suuteline seisukohti omama, tuleb anda tegelik ja tõhus võimalus oma arvamust kas otse või esindaja või asjakohase organi vahendusel avaldada. Määrus ütleb muu hulgas ka seda, et vanemlikku vastutust käsitleva lahendi tunnustamisest võib keelduda, kui lahend on tehtud, ilma et lapsele, kes on suuteline

⁸ Suunamised kohtumääruse alusel moodustavad kõikidest suunamistest ligi viiendiku (19%) ning võrreldes eelmise aastaga on näha kasvutrendi.

⁹ Erijuhtude all kuuluvad riikliku perelepitusteenuse seaduse järgi ka olukorrad, kus on esinenud lapse väärkohtlemist või hooletusse jätmist või juhud, kus ühel või mõlemal vanemal on psüühikahäire või intellektipuue. Ka nendel juhtudel läbivad perelepitajad koolituse, et lepitusmenetlust osaliste jaoks turvaliselt läbi viia.

¹⁰ Loe [perelepituse](#) kohta lähemalt SKA kodulehelt.

¹¹ Muudatus jõustub 01.07.2023.

¹² [RT II 1996, 16, 56.](#)

¹³ [RT I, 06.01.2023, 15.](#)

¹⁴ Nõukogu määrus (EL) 2019/1111, mis käsitleb kohtualluvust, abieluasjade ja vanemliku vastutusega seotud kohtuasjades tehtud lahendite tunnustamist ja täitmist ning rahvusvahelisi lapsrerõve (uuesti sõnastatud) ([OJ L 178, 02.07.2019, lk 1–115](#)).

seisukohta omama, on antud võimalus arvamust avaldada vastavalt artiklile 21 (art 39 lg 2). Sellest lähtuvalt on lapse ärakuulamine oluline ka piiriüleste juhtumite puhul, et perelepituse edukal lõppemisel kinnitatud vanemluskokkuleppeid oleks võimalik teistes riikides täita. Seega on riikliku perelepitusteenuse üks olulisi põhimõtteid lapse kaasamine ja tema arvamuse ärakuulamine.

Lepitusmenetluse lõppemine ja vanemluskokkulepe

Lepitusmenetlus võib lõppeda mitmesugustel põhjustel: vanemad ei jõua kokkuleppele, üks pool soovib lepitusmenetluse katkestada, vanemluskokkuleppe sõlmimine on perelepitaja hinnangul ebatõenäoline või lepitusmenetluse jätkamine ei ole võimalik (nt ühe vanema surma tõttu). Kõige ootuspärasem on, kui lepitusmenetlus lõpeb seetõttu, et vanemad on jõudnud kokkuleppele ja sõlminud vanemluskokkuleppe. Alates 01.09.2022 alustatud lepitustest on 30.04.2023 seisuga lõppenud üle poolte lepitustest (62%), st 456 menetlusest 282 on lõppenud. Nendest üle poolte on lõppenud edutuse tõendi väljastamisega ning kolmandik vanemluskokkuleppega. Seitsmel korral on tehtud keeldumise otsus lähisuhtevägivalla tõttu. Keeldutud on näiteks juhul, kui vestlusest vanemaga ilmneb, et tegelikkuses ta kardab teist vanemat ja ei suudaks hirmu tõttu teha vanemlikku koostööd. Edutute menetluste osakaal on küll suurem, kuid nende seas on arvestatav hulk selliseid juhtumeid, mida tingimata edutuks pidada ei saa. Näiteks olukorrad, kus lepitusosalised on alustanud uuesti kooselu või on jõudnud kokkuleppele, kuid pole soovinud kokkulepet allkirjastada.

Vanemluskokkuleppe sõlmimise korral kinnitab selle SKA, kes teeb enne kinnitamist kindlaks, et kokkulepe vastab lapse huvidele ja on täidetav. Kui need eeldused on täidetud, kinnitatakse kokkulepe ja see tehakse vanematele kirjalikult teatavaks. Juhul kui pere on jõudnud perelepitusse kohtu suunamisel, teavitab SKA kohut lepitusmenetluse tulemusest ning positiivse tulemi korral lõpetab kohus menetluse. Kui vanemluskokkulepet ei sõlmitud, jätkub menetlus kohtus.

Perelepitusse on võimalik pöörduda uuesti, kui lapse kasvades tekib küsimusi, mille puhul on keeruline ilma kolmanda pooleta kokkuleppele jõuda ning varem tehtud kokkulepe on vaja üle vaadata. Perelepituses sõlmitud vanemluskokkulepe on täitedokument, seega on sellega võimalik vajaduse korral ka kohtutäituri poole pöörduda täitemenetluse alustamiseks, kui kokkulepet ei täideta. Täitemenetluse alustamine peaks olema kõige viimane lahendus.

Olen lootusrikas, et perelepituse abiga on võimalik vähendada nii kohtute kui ka kohtutäiturite koormust. Pidev teavitustöö ja mõttelaadi muutus aitavad vanematel mõista, et toimivate lahenduste leidmine on nende endi kätes ning vajalik tugi on olemas. Vanemate hea koostöö on kõige võti: lapse huvides on, kui vanemad täidavad ka pärast lahkuminekut lapsevanema rolli ühiselt.